

АГРЕССИЯ - ЎСМИРЛАРДА ТАЖОВУЗКОРЛИК ШАКЛЛАНИШИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ФЕНОМЕН СИФАТИДА

Аракулов Гайрат Тулкинович

Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиали ўқитувчиси

arakulov.gayrat@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада ўсмирлар ўртасида юзага келаётган ёд иллатлар ҳамда уларнинг салбий оқибатлари, қолаверса ушбу салбий иллатлар натижасида ўсмирлар ўртасида агрессив муносабатларнинг вужудга келиши ҳақида фикр мушоҳада юритилади.

Калит сўзлар: Жиноятчилик, агрессивлик, тобелик, тажовуз, ижтимоий тармоқ, интернет.

Маълумки ҳар қандай давлатнинг барқарор тараққиётини таъминлашда асосий пойдевор бу - инсон омили, унинг интеллектуал салоҳияти билан узвий боғлиқ. Шу нуқтаи назардан, мамлакатимиз аҳолисининг катта қисми замонавий билим ва кўникмаларга эга ёшлардан иборат эканлигини инобатга олган ҳолда, мазкур қатламнинг ижтимоий-иқтисодий ва бошқа соҳалардаги манфаатларини ҳимоя қилиш ва кузатилаётган долзарб масалаларнинг назарий ва амалий жиҳатдан ечимини топиш кун тартибидаги муҳим масалалардан саналади десак муболаға бўлмайди.

Дарҳақиқат, сўнги вақтларда ўсмирлар орасида турли салбий кўринишдаги иллатлар пайдо бўлмоқда. Жумладан, ўсмирлар орасида салбий руҳдаги жангари фильмлар оммалашуви, ижтимоий тармоқлар орқали салбий руҳдаги “Челлендж” (*видеокамерада вазифани бажариш, уни ижтимоий тармоққа жойлаштириш ҳамда бу вазифани дўстига ёки фойдаланувчиларининг чексиз доирасига такрорлашни таклиф қилиш*) каби

салбий одатлар шаклланмоқда. Ушбу ҳаракатлар оқибатида ҳуқуқбузарлик ҳолатларини учраши ҳоллари, ўсмирлар ўртасида агрессив хулқ-атвор характери кўринишидаги низоли вазиятлар ривожланиши ёки жангари руҳдаги видеоролик ёки фильмларни мунтазам кузатиб бориш оқибатида ўткир тиғли совуқ қуролларни ўзи билан олиб юриш ва ундан мунтазам фойдаланишга уриниш ҳоллари ўсмирлар орасида оммалаашмоқда. Ушбу ҳаракатларнинг барчасини замирида тобелик оқибатида вужудга келадиган тажовузкорлик-агрессия ётади.

Шу ўринда бир қанча олимларнинг шахсдаги агрессивлик тўғрисидаги илмий қарашларини айтиб ўтиш жоиз. Жумладан, Л.И.Захаровнинг фикрича, ўсмирларнинг тажовузкор хатти-ҳаракати тенгдошлари, оиласи ва оммавий ахборот воситаларининг таъсири билан белгиланади. Тажовузнинг барча асосий назарий тушунчаларини кўриб чиқиб, биз ушбу ҳодисанинг қуйидаги умумлаштирувчи таъриф билан қабул қилишимиз мумкин. Агрессия - барча тирик мавжудотни ҳақорат қилиш ёки унга зарар етказишга қаратилган хатти-ҳаракатларнинг ҳар қандай кўриниши. Бу таъриф тажовузнинг ҳис-туйғу ёки мотив эмас, балки хатти-ҳаракатлар модели эканлигини таъкидлайди. [1, б.239]. Бизнинг шахсий тажрибамиз, бошқалар муваффақиятини кузатишимиз ҳамда шунга ўхшаш жараёнларда ҳам агрессия маълум фойда келтиришини исботлайди. Агрессив тажриба туфайли пайдо бўлган эмоционал ҳаяжон ҳам агрессияга сабаб бўлади. Салбий кўринишдаги ҳаяжоннинг натижаси ҳам кўп ҳолларда агрессия билан яқунланади, бу эса бизнинг шунга ўхшаш вазиятлар қандай оқибатларга олиб келишини ўрганганлигимизга боғлиқ. [2, б.18]. Агрессия кўпинча ғазаб каби салбий ҳис-туйғулар билан боғлиқ бўлсада мотив билан зарар етказиш ёки хафа қилиш истагидир. Албатта, бу омиллар тажовузкор хатти-ҳаракатларга жуда катта таъсир кўрсатади, аммо уларнинг

мавжудлиги бундай хатти-ҳаракатларнинг асосий шарти эмас. [3,б.288]. Рус психологи Евгений Илиннинг фикрига кўра эса, ўсмирлардаги агрессия нафақат психология фанининг даврий муаммоси, балки бу муаммо ҳуқуқ-тартибот органларига ҳам тегишли бутун жамиятнинг муаммосидир. [4, б.35] Сабаби ўсмирлардаги агрессия юқорида таъкидлаб ўтилгандек, жамиятдаги иллатлар ва жиноятларнинг ўсувчи динамикасини кафолатловчи манбадир.

Хозирги кунда ўсмирлар орасида учрайдиган тажовузкорлик-агрессия ёш жихатлари билан бир қаторда “ўтиш даври”га ҳам алоқадор жараён ҳисобланиб, бу даврда ўсмир, катта ёшдагиларга тақлид қилиш ҳаракатлари билан характерланади. Ўсмир нафақат физиологик балки психологик тарафдан ҳам ўзгаради. Ўсмирлик давридаги тажовузкорлик ички безовталиқ ва ҳис-туйғуларини жиловлай олмаслик белгисидир. Аксарият ота-оналар боланинг тажовузкор хатти-ҳаракатларида ўзларини айбдор ҳисоблайдилар. Шубҳасиз кўп нарса оилага боғлиқ. Илгари у қадар кенг эътибор қаратилмаган агрессия муаммоси нега хозирги кунда кенг жамоатчилик муаммосига айланиб бормоқда деган савол туғилади. Чунки ташқи томондан бўлаётган салбий таъсирлар, салбий маълумотларни қабул қилиш манбалари ортиб бормоқда. Интернет (*ижтимоий тармоқлар*), гаджет ва телевизордан қабул қилинаётган салбий маълумотлар ота-она ва фарзанд ўртасида зиддиятлар юзага келишига сабаб бўлади. Оддий мисол тариқасида ёш боланинг қўлидан телефон, планшет ёки ноутбукни тортиб олсангиз уни сизга бўлган тажовузкорона реакциясига дуч келасиз. Бошқача қилиб айтганда бугунги ахборот технологиялари асрида ўсмирларда ахборот қабул қилиш жараёни жадаллик ва тезкорлик билан амалга ошмоқда, жумладан деярли ҳар бир ўсмирда замонавий смартфон телефонлари мавжуд бўлиб, улар хоҳлаган вақтида смартфонни орқали интернет тармоғидан турли хилдаги маълумотлар

олиши ёки жангари фильмлар (*қизиқишига қараб*) ва шу руҳдаги онлайн интернет ўйинларини юклаб олишлари мумкин. Ушбу салбий руҳдаги маълумотларни қабул қилишлари орқали уларда агрессивлик ва хавотирланиш даражасини ошиб кетиши кузалиши мумкин.

Индивид маълум ёшга етгач унинг характер хусусияти, дунёқараши, тафаккури ва онги шакллана бошлайди. Бу давр оралиғида унга кўрсатилган ҳар қандай муносабат хотирада сақланади. Бунда бевосита унинг яқинлари, асосан ота-она иштирок этади. Болага берилган эътибор, меҳр, тарбия, таълим ва ахлоқ унинг ҳаётини кейинги, катта социал жамият учун тайёрлаб беради. Инсонлар билан мулоқот қилиш, омма олдида ўзини тутиш, ижтимоий ахлоқ нормалари, интернет тармоқларидан унумли фойдаланиш каби бир қатор долзарб муаммолар ўсмир ёшига етган болалар учун қийин масала бўлади. Худди шу ёшда болада кўпроқ эгоизм ва ёшга доир агрессия кузатилади. Бунга интернет тармоқларидаги сайтлар, видеолар, маъруза ва расмлар орқали қабул қилинаётган маълумотлар сабаб бўлади. Интернетга қарамлик шахснинг мақсадини ўзгартириши, унинг мотив ва мотивациясига салбий таъсир этиши яққол намоён бўлмоқда. Ҳар бир ёшдаги давр учун асосий фаолият тури характерланади ва у мақсадларни белгилаш жараёнини ривожлантиришда ижтимоий тармоқдан олинаётган филтрланмаган маълумотлар тўғри йўлдан чалғитиши мумкин. Ўсмирлик ёши руҳий ривожланишнинг муҳим даврига тегишли. Бу ёшнинг энг муҳим психологик иерархияси ўзини англашнинг шаклланишидир. Ўсмирнинг ўзини англашини тавсифловчи муҳим хусусияти балоғатга етишни ҳис қилиш деб ҳисобланади. Шундай қилиб, ўсмирлар ҳақиқий муносабатлар тизимида шаклланади. Сир эмаски сўнги вақтларда онлайн тармоқ хуружи ва касалликлари ўсмирлар орасида кенг тарқалмоқда. Интернетга қарамлик бир қатор психологик муаммоларни шакллантиришга

хисса қўшади, жумладан, турли можаро, сурункали тушкунлик, виртуал ҳаётнинг ҳақиқий ҳаётдан афзаллиги, интернетдан фойдаланишнинг йўқлигида ноқулайлик туйғусининг пайдо бўлиши, уйқусизлик, сурункали чарчоқ, мия фаолиятининг бузилиши, невротик касалликлар, ахлоқсизлик, тана аъзоларининг хасталаниши, умидсизлик ва шунга ўхшаш бир қатор жиддий муаммолар туғилади. Бундай вазиятларнинг олдини олиш мақсадида бир қатор чора-тадбирлар амалга ошириш йўналишлари ва режалари муҳокамага қўйилмоқда. Хозирги кунда ижтимоий тармоқлар энг оммабоп ва тезкор ахборот тарқатиш воситасига айланди. Айнан ўсмирлик даврида ўқувчиларни ахборотлар билан ишлаш маданиятини шакллантириш муҳим саналади. Инсон онгини эгаллашга интилиш тобора кучаяётган ҳозирги шароитда ёш авлодни ижтимоий тармоқлардаги салбий ахборотлардан асраш энг муҳим вазифа бўлиб қолмоқда. Виртуал тизимда ахборотларнинг ҳаммаси ҳам илмий асосланган, фактлар, далиллар асосида исботланган ишончли маълумотлар ҳисобланмайди. Ўқувчи-ёшлар ахборот ресурсларидан кутубхона, маълумотлар банкидан кўра телефон орқали интернет тизимидан фойдаланишни афзал кўришмоқдалар. Табиийки ҳамма ҳам интернетнинг аниқлик хусусиятига эътибор қаратиб ўтирмайди. Бу эса интернетга бизни бошқариш имкониятини тухфа этади.

Маълумки, ижтимоий тармоқ деганда аввало кўз олдимизда қизиқишлари ўхшаш бўлган одамлар ўртасида мулоқот қилиш, танишиш, ижтимоий муносабатлар яратиш учун, шунингдек, кўнгилочар ва иш мақсадларида ишлатиладиган онлайн платформа гавдаланади. Бугунги кунда биз интернет ва ижтимоий тармоқларисиз ҳаётимизни тасаввур қилишимиз қийин. Улар аллақачон ҳаёт фаолиятимизнинг бир қисмига айланиб улгурди ва ҳар қандай соҳада интернет тармоғига таянилмоқда. Албатта бу инсониятга қўл келади ва

хар бир соҳанинг иш унумдорлигини, самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Шу ўринда тармоқлар фойдаланиш мақсадига кўра бир неча гуруҳларга бўлинади: а) Горизонтал ижтимоий тармоқлар - улар бирон бир аниқ фойдаланувчи тури учун яратилмаган, аксинча, уларда ҳар қандай шахслар ўзаро таъсир ўтказадилар. Ўз жамоаларини яратадилар. б) Вертикал ижтимоий тармоқлар - улар маълум бир аудиторияга мурожаат қиладиганлардир. Улар ихтисослашган ижтимоий тармоқар сифатида танилган. в) Профессional ижтимоий тармоқлар - улар вертикал ижтимоий тармоқнинг бир тури бўлиб, бирор иш мақсади билан ўзаро алоқада бўлган мутахассислар, турли соҳалардаги компаниялар ёки ишчилар учун қўл келади. г) Бўш вақтни ўтказишга қаратилган ижтимоий тармоқлар - ушбу турдаги ижтимоий тармоқнинг мавзуси ҳар хил спорт, мусиқа, видео ўйинлар ва ҳоказолардан иборат. д) Аралаш вертикал ижтимоий тармоқлар - улар профессионал ва бўш вақт мавзуларини бирлаштиради, шунинг учун улар расмийроқ тусга эга. е) Ижтимоий янгиликлар - баъзи бир ижтимоий тармоқлар одамларга бир нечта янгиликлар ёки ташқи мақолаларга ҳаволалар жойлаштиришга имкон беради ва ушбу фойдаланувчи мақоласига “овоз бериш” имкониятини пайдо қилади. ж) Умумий таркиб - булар видео, расм ёки турли хил таркибга эга бўлган медиаларни юклаб олишга рухсат берувчи ижтимоий тармоқлар.

Олиб борилган илмий кузатишларимиз натижасига кўра қуйидаги хулосавий натижаларни кузатиш мумкин:

- Ҳозирги кунда ижтимоий тармоқ ва жангари фильмларни мунтазам кузатиб бориш ўсмирларнинг руҳиятига таъсир кўрсатиши;
- Агрессивлик даражаси жинс хусусиятларига боғлиқлиги;

- Шахслараро муносабаталардаги ўзгаришлар ҳам синалувчиларнинг жинсига боғлиқ эканлиги;
- Жангавор филмларни мунтазам томоша қиладиган ўсмирларда билвосита тажовузни пасайиши кузатилиши мумкин эканлиги;

Ушбу ижтимоий муаммо сифатида қаралаётган масалаларнинг ечими сифатида кенг жамоатчилик, тажрибали илм аҳли, малакали педагог ва психологлар томонидан тавсиялар ишлаб чиқиш, бу борада илмий ишлар олиб бориш ҳамда уни ижтимоий тармоқлар оқали профилактика мақсадида ёритиб бориш лозим деган хулосага келиш мумкин. Бунинг натижасида ўсмирлар қатламига нисбатан эътибор янада ортади, ўсмирларнинг психологик хусусиятлари ўрганилади, таҳлил қилинади ҳамда улар руҳиятидаги турли муаммоларнинг амалий ечими хусусида баҳс юритилади дейиш мумкин. Бундан ташқари илмий изланишлар натижасида юзага келган тавсиялар дарсликларга киритилиб, келажакда ўсмирлар билан психокоррекцион, психопрофилактик, психоконсультацион ишларни ташкил этишда дастурул амал бўлиб хизмат қилади. Шу ўринда ҳар қандай ахборот хуружлари, оммавий маданият хавфидан ҳимояланмаган интернет сайтлари, ижтимоий тармоқларнинг салбий таъсиридан бутун миллатни, айниқса ўсиб келаётган ёш авлодни ҳимоя қилиш ҳар бир онгли инсоннинг бурчи эканлигини таъкидлаб ўтиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Захаров Л.И. Психотерапия неврозов у детей и подростков. Москва 2012 239 с.
2. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности. - СПб, 1995.18 с.
3. Змановская Э.В. Девиантология (психология девиантного поведения)- М.: Академия, 2004.-288 с.

4. Психология агрессивного поведения, Ильин Е., Питер, 2014. 35 с.
5. Arakulov, G. (2023). ВНИМАНИЕ – ВАЖНОЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ У ДОШКОЛЬНИКОВ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7681>
6. Yuldashev, S. (2022). KIBERHUJUMLARDAN HIMOYALASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/6548>
7. Мажидов Жасур, & Хамдамов Хайдарбек. (2022). ШАХСГА СТРУКТУРАВИЙ ЁНДАШИШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. Involta Scientific Journal, 1(7), 138–148. Retrieved from <https://involta.uz/index.php/iv/article/view/255>
8. Sharofitdinov, A. (2022). SHAXS FAOLIYATIDA MOTIVATSIYANING ILMIIY-NAZARIY PSIXOLOGIK TAHLILI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7438>
9. Sharofitdinov, A. (2022). SPORT BILAN SHUG‘ULLANUVCHI BOLALARNING HISSIY-IRODAVIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH . Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/6435>
10. Sharofitdinov, A. (2022). SHAXS RIVOJLANISHIDA HISSIY INTELLKTNING O‘ZIGA XOS O‘RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/6434>